

Uruši v Japonsku:
Tradiční řemeslo
v současnosti

Anna Čumlivská

Tradiční řemesla a materiály jsou v současnosti ve většině případů nahrazeny moderními materiály a technologiemi, které bývají levnější a více funkční. Stejně je tomu i s japonským lakem. Konkrétní užití tohoto tradičního materiálu již není motivováno jeho fyzickými vlastnostmi, ale slouží pouze jako odkaz na tradici a s ní spojené významy. V některých oborech tento přístup vede k tvorbě luxusních originálů, v mnoha oblastech však spíše ke kýčovitě produkci. Může být překvapivé, že jedním z mála polí, kde má japonský lak možnost se rozvinout ve více svých aspektech, je galerijní prostor.

V tomto textu bych chtěla nahlédnout téma tradičních řemesel v současnosti, a to na příkladu technologie japonského laku v dnešním Japonsku. Přestože tuto problematiku samozřejmě nelze generalizovat a nekriticky vztáhnout k situaci evropské, kulturní i místní odstup a zvláštní vztah japonského laku k plastům může poskytnout prostor k zajímavým pozorováním.

Uruši, u nás často nazývané japonským nebo čínským lakem, je přírodní polymer vyráběný z pryskyřice škumpovníku lakodárného, vlastnostmi podobný pryskyřicím epoxidovým. Vytvrzený lak je odolný vůči vlhkosti, vysoké i nízké teplotě, plísni a též slabým kyselinám či zásadám. Používá se proto často k povrchové úpravě dřevěných nádob či nábytku, někdy k povrchové úpravě kovu a k lepení keramiky. Kvůli své zranitelnosti UV zářením není příliš vhodný pro venkovní nátěry, přesto se však často používá také k impregnaci konstrukčních prvků dřevěných budov, jako jsou buddhistické chrámy či šintoistické svatyně.

Přestože se *uruši* nejčastěji nazývá japonským nebo čínským lakem, jeho produkce je rozšířena v celé východní a jihovýchodní Asii, a to všude, kde roste některý z více druhů lakových stromů.

Japonské lakové práce v Evropě nejčastěji nalezneme v muzejních či šlechtických sbírkách, na hradech a zámcích, kam byly dováženy od konce šestnáctého století až do století devatenáctého.¹ Jedná se často o lakované paravány, skřínky, truhly a jiný drobný nábytek, případně o objekty, jako jsou samurajská brnění či meče s lakovanými pochvami. Tyto předměty se stávaly, často v kombinaci s čínským porcelánem, výzdobou asijských kabinetů, jaké lze najít například ve vídeňském Schönbrunnu. Práce přivezené z Japonska jsou však velmi úzkým výběrem laků vyráběných v samotném

1. Filip Suchomel – Marcela Suchomelová. *Plocha zrozená k dekoru*. Praha: Národní galerie v Praze, 2002, s. 29.

Japonsku a exportní lakové práce jsou specifickým druhem lakové produkce, který nemá ekvivalent v produkci pro tamější trh. Exportní laky byly často tvořeny podle evropských vzorů nebo podle dodaných plánů, někdy dokonce dekorované v „evropském stylu“, čímž vznikla například specifická estetika *nanbanských* (či *nambanských*)² truhel produkovaných v 17. století pro Portugalsko.

Exportní laky jsou zajímavou, pro náš účel však málo podstatnou skupinou japonských lakových prací, které se zde proto nelze věnovat. Zaměříme se spíše na varianty užití laku v tradičním Japonsku a posléze na jeho pozici v současné době.

Nejprve obraťme pozornost k charakteru laku jakožto materiálu. Je třeba předeslat, že *uruši* ani v samotném Japonsku není a nikdy nebylo levné. Z jednoho stromu nasbírá sběrač za rok jen okolo 200, nejvíce 500 gramů laku, jehož množství se ještě sníží během rafinace. To činí z japonského laku velmi drahou surovinu. Samotný proces výroby lakového předmětu je pak stejně komplikovaný a časově

Filtrace japonského laku.

náročný jako sběr laku. *Uruši* se na jádro nanáší nejméně v devíti vrstvách, spodní vrstvy jsou lakové tmely, míchané s jílem či křemelinou, vyšší vrstvy jsou z čistého rafinovaného laku. Každá vrstva je vytvrzena v humidoru a pečlivě a dlouze broušena do žádoucího tvaru. Vyhotovení jednoho lakového předmětu se všemi technologickými pauzami a výrobou dekorace může trvat až jeden rok. Cena lakových předmětů tedy odpovídá jak ceně užitých materiálů (vzácné a pracně získávané *uruši* nebo drahé dekorační materiály jako zlato či perleť), tak ceně stovek hodin práce specializovaného řemeslníka. Dlouhodobá práce na povrchu předmětu v mnoha vrstvách, z nichž je každá jemnější a přesnější, však může vést k výsledkům nesmírné kvality. Skutečně kvalitní předmět z leštěného laku je lesklý jako sklo a linie jeho povrchu je po mnoha fázích tmelení a broušení naprosto dokonalá.

Z důvodů, které jsem právě nastínila, nebyl lak nikdy masově používán k úpravě nejběžnějších předmětů. Zjednodušenými lakovými technikami, ve kterých je lak v podkladových vrstvách nahrazen jinými materiály, například taninovou šťávou z plodů *kaki*,³ byly sice vyráběny i levnější předměty užívané v domácnosti, i ty však musíme označit za přinejmenším sváteční.

Lakové řemeslo přišlo do Japonska spolu s buddhismem z Číny (zprostředkovaně přes Koreu), proto bylo od svého počátku spojeno s buddhistickými kláštery i buddhismem v jeho pozdější domácí formě. *Uruši* bylo užíváno k výzdobě interiérů buddhistických chrámů, k výrobě figurativních soch původně čínskou technikou „suchého laku“, ale lakované byly i předměty běžně užívané mnichy jednotlivých klášterů. Příkladem takového laku jsou předměty *negoro*,⁴ které vyráběli mniši chrámu Negoro (v prefektuře Wakajama) v období

3. Shikkoshi Gakkai. *Shikkou jiten* [Encyklopedie japonského laku]. Tokyo: Kadokawa gakugei shuppan, 2012, s. 204.

4. Pod svrchní červenou lakovou vrstvou je na těchto předmětech lak černý, který je při používání na některých místech odkrýván, čímž vzniká charakteristická patina (*taméž*, s. 320).

5. Černění zubů, neboli *ohaguro*, byl zvyk rozšířený v Japonsku mezi ženami až do konce 19. století. Na zuby se aplikovala směs octanu železitého vyrobeného z železných pilin rozpuštěných ve vodě a rostlinných taninů.

Muromači nejprve pro svou vlastní potřebu. Mezi předměty techniky *negoro* patří především různé druhy nádobí, jako jsou misky, tácky, konvice na vodu a podobně.

V pozdějších obdobích se pak lakové řemeslo rozšířilo i mezi šlechtu (v období Heian) a součástí lakové produkce se staly lakové nádoby, krabičky a drobný nábytek se stále sofistikovanější výzdobou. V období Edo se pak ke šlechtě přidala i nová vrstva bohatých měšťanů a popularita lakového řemesla rostla. Velkou část lakové produkce v období Edo tvoří nejrůznější etuje – od patrových krabiček na jídlo přes schránky na dokumenty, na psací potřeby, potřeby na černění zubů,⁵ na kuřácké potřeby, na vonné silice, krabičky na čaj až po malé patrové krabičky na léky zvané *inró*. Rodí se také nové odvětví lakového řemesla – tzv. *saya nuri*, lakování pochev mečů mnohobarevnými laky nejrůznějších vzorů. Nezapomeňme však ani na produkci běžnějších výrobků, jako jsou různé druhy misek, šálků, hůlek, stolků, servírovacích tácek atd.

Uruši se tedy používalo buď v levnější formě k výrobě funkčních předmětů, nebo v sofistikovanější podobě v rámci uměleckého řemesla k výrobě dražších sérií či velmi luxusních originálů.

Kanebako (krabička na potřeby na černění zubů), střední období Edo (období Genroku, 1688–1700), zdobená technikami *takamakie* a *hiramakie*. Ve sbírkách Muzea východoasijského umění v Kolíně nad Rýnem.

